

УДК 639.1

В.П. Власюк

аспірант

Державний агроекологічний університет

**ПРОСТОРОВА ДИНАМІКА ЧИСЕЛЬНОСТІ ЗАЙЦЯ-РУСАКА
(*LEPUS EUROPAEUS PALL.*) У МИСЛИВСЬКИХ УГІДДЯХ ЛІСОВИХ
ТА ЛІСОМИСЛИВСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Встановлено, що середня оптимальна щільність зайця-русака на Поліссі становить близько 35 особин на 1000 га, тоді як фактична – лише 17 на цю площу. У Лісостеповій зоні ці показники відповідно становлять 31 та 40 особин. Зростання чисельності виду з півночі на південь пояснюється покращенням трофічних умов, головним чином за рахунок збільшення площ орних земель.

Постановка проблеми

Питання про зміну чисельності русака в Україні має велике значення, а встановлення закономірностей, що обумовлюють характер динаміки чисельності, має й народногосподарське значення [6].

Для правильної організації ведення мисливського господарства на зайця-русака, проведення біотехнічних заходів з метою поліпшення умов проживання, планування та регулювання кількісного стану та норм добування виду необхідно вивчити особливості його просторової динаміки чисельності.

Аналіз останніх досліджень

Заєць-русак – один з найпопулярніших видів хутрових мисливських тварин не лише Житомирщини, а й України загалом. На жаль до цього часу цей вид залишається одним з найменш вивчених об'єктів мисливського господарства. Стосовно питань динаміки чисельності виду в умовах Полісся досліджень недостатньо, в літературі знаходимо лише фрагментарні відомості [1,4,5,8,9]. Остання монографічна робота, присвячена цьому виду, датується 1960 роком [6]. Тут автор зупиняється лише на загальних тенденціях динаміки чисельності зайця загалом на території України. Важливо зазначити, що за 40–50 останніх років суттєво змінилася структура земельного фонду. Відповідно змінилася й структура екосистем, що не могло на вплинути як на стаціональний розподіл зайця-русака, його просторово-типологічну організацію, так і на чисельність. Особливості динаміки чисельності зайця-русака в умовах Півдня України відображено у праці Волоха А.М. та ін [3]. Основні тенденції динаміки чисельності зайця-русака на Житомирщині висвітлено лише у нашій праці [2]. Проте, у цій роботі проаналізовано чисельний розподіл зайця-русака лише в агроландшафтах області.

Оптимальними умовами його проживання є ландшафти, у яких переважають сільськогосподарські угіддя, які чергуються з лісовими масивами, луками, водоймами з якомога меншим антропогенним впливом [2].

Дослідженнями охоплені лісомисливські господарства та лісові угіддя державних підприємств Житомирської області. Географічно, північна частина Житомирщини, по лінії Баранівка– Житомир – Коростишів – Брусилів, відноситься до Центрального Полісся, південніше пролягає Лісостепова зона. Для центрального Полісся характерна висока лісистість (близько 32 %). Тут соснові, вільхові ліси чергуються з болотами, луками, відносно невеликі площі займають сільськогосподарські угіддя. Лісистість Лісостепової зони значно нижча (близько 8 %), переважають дубові ліси, які чергуються з рільними і лучними екосистемами.

Завдання досліджень: вивчити просторову динаміку чисельності зайця-русака в мисливських угіддях державних лісових та лісомисливських господарствах області.

Об'єктом досліджень є заєць-русак. Облік зайця-русака проводили за методикою подвійного окладу, прийнятою в усіх державних лісових та лісомисливських господарствах обласного управління лісового господарства в Житомирській області [7].

Результати дослідження

За результатами наших досліджень, середня оптимальна щільність зайця-русака у мисливських господарствах зони мішаних лісів становить близько 35 тварин на 1000 га. Фактична щільність виду – 17 тварин на 1000 га, що становить близько 50 % від оптимальної. Таку розбіжність між фактичною та оптимальною щільністю населення зайця-русака можна пояснити тим, що угіддя Поліської зони є менш придатними для його проживання. Адже оптимальними умовами для проживання зайця-русака є ландшафти з чітко вираженим впливом крайового ефекту, наявністю сільськогосподарських земель з посівами культурних рослин (озимі, кукурудза, овес, конюшина, буряк, гречка, капуста та ін.). У лісомисливських господарствах зони мішаних лісів переважають суцільні лісові насадження з порівняно незначною кількістю лук, чагарникових заростей, боліт та сільськогосподарських земель. Так, в Олевському, Овруцькому, Словечанському та Ємільчинському лісових господарствах, територія яких є найбільш залісненою, фактична чисельність зайця становить лише 34 % від оптимальної.

Особливості динаміки чисельності зайця-русака, з просуванням з північних районів Житомирської області (зона мішаних лісів) на південь (Лісостепова зона), показані в таблиці 1.

Таблиця 1. Динаміка чисельності та оптимальна щільність зайця-русака у мисливських угіддях державних лісових та лісомисливських господарствах

№ з/п	Лісові та лісомисливські господарства	Площа мисливських угідь, га	Щільність особин на 1000 га		Всього особин	Середній клас бонітету	Природна зона
			фактична	оптимальна			
1	ДП* "Олевське лісове господарство"	47546	12	36	565	2,7	Мішані ліси
2	ДП "Овруцьке лісове господарство"	41790	16	31	680	2,9	Мішані ліси
3	ДП "Словечанське лісове господарство"	74852	11	36	785	2,7	Мішані ліси
4	ДП "Лугінське лісове господарство"	17811	20	36	348	2,7	Мішані ліси
5	ДП "Ємільчинське лісове господарство"	39189	8	38	270	2,6	Мішані ліси
6	ДП "Малинське лісове господарство"	28867	18	36	520	2,7	Мішані ліси
7	ДП "Новоград-Волинське лісомисливське господарство"	29296	24	28	690	3,0	Мішані ліси
8	ДП "Житомирське лісове господарство"	21345	34	36	730	2,7	Мішані ліси
9	ДП "Коростишівське лісове господарство"	24655	12	31	285	2,9	Мішані ліси
10	ДП "Баранівське лісомисливське господарство"	33892	16	38	550	2,6	Мішані ліси
11	ДП "Бердичівське лісове господарство"	18236	33	40	607	2,8	Лісостеп
12	ДП "Попільнянське лісове господарство"	23631	29	40	682	2,8	Лісостеп

Примітка:* ДП – державне підприємство

Оптимальна щільність тварин у господарствах Лісостепової зони становить 40 особин на 1000 га, тоді як фактична – 31 на 1000 га, тобто близько 80 % від оптимальної. Тенденція збільшення чисельності зайця-русака з півночі на південь і пояснюється саме збільшенням площ сільськогосподарських земель відносно лісових, особливо в умовах Лісостепової зони. Але порівняно з Поліссям, разом з переважанням сільськогосподарських угідь, тут чіткіше виражений крайовий ефект. Значно менші за площею лісові масиви у межах лісостепової зони чергуються із значно більшими площами орних земель, лук, садів тощо. На чисельність виду позитивно впливають полезахисні лісові насадження. У них тварини знаходять сприятливі ремізні (захисні) умови. У цих же лісосмугах тварини ховаються від ворогів, переживають несприятливі погодні умови. На прилеглих до них сільськогосподарських землях заєць знаходить оптимальні кормові умови.

Вважаємо за доцільне території, що являють собою чергування лісосмуг і відкритих просторів, віднести, як мінімум, до окремого підтипу мисливських угідь.

Висновки

1. Середня оптимальна щільність виду на Поліссі становить близько 35 тварин на 1000 га, а фактична – 17 особин на 1000 га, тоді як в Лісостеповій зоні ці показники рівняються 31 та 40 особинам на 1000 га відповідно. Зростання чисельності зайця-русака з півночі на південь перш за все пояснюється збільшенням площ сільськогосподарських угідь Полісся, характеризуються менш вираженим крайовим ефектом, який полягає у співвідношенні площ біотопів до довжини узлісь, менш вираженою їх фрагментарністю, біотопічною розчленованістю місцепроживань тощо. Загалом, угіддя Лісостепової зони є більш придатними для проживання зайця-русака аніж угіддя зони мішаних лісів.

2. Вважаємо за доцільне угіддя, у яких чергуються лісосмуги і відкриті простори віднести до окремого підтипу мисливських угідь.

3. Доцільно уточнити оптимальну щільність зайця-русака для умов Полісся.

Перспективи подальших досліджень

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на вивченні впливу густоти населення та радіоактивного забруднення угідь на територіально-чисельний розподіл зайця-русака у лісових та лісомисливських господарствах Житомирщини.

Література

1. *Абеленцев В.И., Шевченко Л.С.* Научные основы восстановления запасов зайца-русака на Украине и их эксплуатация // Вестн. зоолог. – 1975. – № 5. – С. 17–21.
 2. *Власюк В.П., Вергун М.Г.* Основні тенденції динаміки чисельності зайця-русака в агроландшафтах Житомирської області // Екологія: проблеми адаптивно-ландшафтного землеробства: Матеріали міжнар. наук. конфер. – Житомир, 2005. – С.245–247.
 3. Особенности динамики численности зайца-русака на территории УССР / *А.М. Волох, В.А. Архипчук, В.И. Гулай и др.* Изучение териофауны Украины, её рациональное использование и охрана. – К.: Наук. Думка, 1988. – С. 19–34.
 4. *Груздев В.В.* Экология зайца-русака. –М.: Изд-во МОИП, 1974. – 164 с.
 5. *Колосов А.М., Лавров Н.П., Наумов С.П.* Биология промыслово-охотничьих зверей СССР. – М: Высшая школа, 1979. – 416 с.
 6. *Корнєєв О.П.* Заєць-русак на Україні. – К: Вид-во Київського університету, 1960. – 108 с.
 7. *Рудышин М.П., Авдеенко Е.П.* Методические рекомендации по учету чисельности охотничьих животных. Львов, 1987.-34с.
 8. *Татаринов К.А.* Звірі західних областей України. – К.: Вид-во АН Української РСР, 1956. – 301 с.
 9. *Татаринов К.А.* Фауна хребетних заходу України. – Львів: Вид-во Львівського університету, 1973. – 257с.
-
-